

**ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ НА ДИЗАЙН ТА АРХІТЕКТУРНЕ
ПРОЄКТУВАННЯ ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА**

**THE IMPACT OF SOCIOCULTURAL FACTORS OF GENDER
DIFFERENCES ON THE DESIGN AND ARCHITECTURAL PLANNING
OF THE RESIDENTIAL ENVIRONMENT**

Keywords: gender-sensitive design, architectural design, residential environment, gender, socio-cultural factors, inclusive architecture.

Ключові слова: гендерно-чутливе проектування, архітектурне проектування, житлове середовище, гендер, соціокультурні чинники, інклюзивна архітектура.

Postgraduate student of the Department of API, Lviv Polytechnic National University, Lviv

аспірантка кафедри АПІ, Національний університет «Львівська політехніка», Львів

<https://doi.org/10.23939/sa2025.02.179>

Abstract

This article investigates how sociocultural factors of gender differences influence the design and architectural planning of residential environments. In the problem statement, the author emphasizes that traditional architectural approaches often rely on an «average» user model, overlooking the specific needs of various gender groups. As a result, certain residents—particularly women, the elderly, and people with disabilities—may face unsafe and uncomfortable conditions.

The analysis of recent research and publications shows that contemporary professional journals (*Gender, Place & Culture*, *Journal of Urban Design*, *Urban Studies*) increasingly address gender equality issues, introducing the concepts of «gender mainstreaming» and gender-sensitive design. Ukrainian scholarly discussions highlight the lack of systematic approaches to urban planning that consider the interests of all social groups.

The purpose of the article is to develop recommendations for gender-sensitive residential design based on studying the sociocultural underpinnings of gender differences. Achieving this goal involves: 1) identifying the key factors that shape gender-specific scenarios of housing usage; 2) designing recommendations for the architectural planning of residential environments; and 3) laying a foundation for further interdisciplinary research in architecture and sociology.

In presenting the main body of material, the author suggests taking into account the sociocultural dimension of gender by distinguishing between «traditional» and «progressive» perceptions of women's and men's roles in society. The text also proposes more active community engagement at the initial stages of project development in order to uncover the real needs of diverse user groups.

The conclusions assert that gender-sensitive planning enhances safety and comfort for all residents while simultaneously reducing gender stereotypes in the use of residential space. Implementing the strategies described in the article will improve the adaptability of housing projects, stimulate further theoretical and practical work on advancing gender equality, social integration, and inclusivity in architecture.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню впливу соціокультурних чинників гендерних відмінностей на дизайн та архітектурне проектування житлового середовища. У постановці проблеми авторка наголошує на тому, що традиційні архітектурні підходи часто орієнтуються на «усередненого» користувача, ігноруючи специфічні потреби різних гендерних груп. Це створює небезпеку та дискомфорт для частини мешканців, насамперед жінок, осіб похилого віку та людей з обмеженими фізичними можливостями.

В аналізі останніх досліджень та публікацій зазначено, що в сучасних фахових виданнях (*Gender, Place & Culture*, *Journal of Urban Design*, *Urban Studies*) дослідники активніше звертаються до теми гендерної рівності, пропонуючи концепції «гендерного мейнстримінгу» й гендерно-чутливого дизайну. В українській науковій дискусії підкреслюється брак системних підходів у містобудівному плануванні з урахуванням інтересів усіх соціальних груп.

Мета статті – виробити рекомендації для гендерно-чутливого проектування житлового середовища на основі дослідження соціокультурних передумов гендерних відмінностей. Реалізація цієї мети передбачає: 1) виявлення ключових чинників, що формують гендерні сценарії користування житлом; 2) розробку рекомендацій щодо архітектурного планування житлового середовища; 3) сформулювати основу для подальших міждисциплінарних досліджень у галузі архітектури та соціології.

У викладі основного матеріалу авторка пропонує враховувати соціокультурний вимір гендеру, розмежовуючи «традиційні» та «прогресивні» уявлення про роль жінок і чоловіків у суспільстві. Запропоновано також активніше залучати громаду на початкових стадіях проектування для виявлення реальних потреб різних категорій користувачів.

У висновках стверджується, що гендерно-чутливе планування сприяє підвищенню безпеки й комфорту для всіх мешканців, водночас зменшуючи гендерні стереотипи у використанні житлового середовища. Реалізація описаних у статті рекомендацій дасть змогу підвищити рівень адаптивності житлових проєктів, стимулюватиме подальшу теоретичну та практичну роботу в напрямку розширення гендерної рівності, соціальної інтеграції та інклюзивності в архітектурі.

Постановка проблеми

Сучасне містобудівне та архітектурне проектування дедалі частіше стикається з необхідністю врахування різноманітних потреб різних соціальних груп, зокрема, й з огляду на гендерні особливості. Гендер є не лише біологічною чи психологічною характеристикою, а й комплексним соціокультурним феноменом, що впливає на спосіб життя, побутову поведінку та просторові пріоритети людей. Відповідно, житлове середовище, яке ігнорує ці відмінності, може бути незручним, небезпечним чи психологічно дискомфортним для певних категорій мешканців.

Актуальність дослідження зумовлена прагненням до створення більш інклюзивних і універсальних середовищ, у яких кожна людина – незалежно від її гендерної ідентичності та соціокультурного досвіду – почуватиметься безпечно та комфортно, не піддаватиметься сегрегації. Наразі існує запит як із боку професійної спільноти архітекторів та урбаністів, так і з боку громад, що прагнуть мати житлові комплекси, пристосовані до динамічних змін сімейних структур і нових моделей соціальної поведінки. Однак у багатьох проєктах та нормах досі бракує системного підходу до інтеграції гендерного аспекту, а досвід різних груп користувачів (жінок) нерідко залишається поза увагою.

Зважаючи на це, постає необхідність у ґрунтовному вивченні соціокультурних передумов гендерних відмінностей та аналізі їх впливу на проєктні рішення. Стаття спрямована на розв'язання саме цих наукових і практичних завдань, пропонуючи методичні рекомендації та огляд актуальних концепцій, здатних забезпечити більш гармонійне та адаптивне проектування житлового середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематика впливу гендерних відмінностей на архітектурне проектування й дизайн житлового середовища активно висвітлюється в зарубіжних фахових виданнях. Так, низка робіт, опублікованих у журналі *Gender, Place & Culture* (2019–2023), зосереджуються на розгляді безпеки і комфортності простору для жінок, досліджуючи, як архітектори та містопланувальники можуть застосовувати принципи гендерно-чутливого планування інфраструктури.

У виданнях *Journal of Urban Design* та *Urban Studies* з'явилися статті (Lee, 2021; Moruzzi & Taylor, 2022), присвячені впровадженню концепції «гендерного мейнстримінгу» в практику проектування житла. Автори наголошують на необхідності врахування різних сценаріїв користування простором та пропонують методологічні підходи для оцінювання рівня «гендерної відповідності» житлової забудови.

На українському науковому полі особливу увагу приділено питанням соціальної інтеграції та гендерного балансу в розплануванні й оснащенні житлових районів (Г. Фесенко, О. Олійник, Д. Панкратова), однак дослідження спрямовані радше на пошуки гендерного символізму в образі міста, ніж на дослідження процесів соціальної взаємодії мешканців.

У монографії *Feminist City: Claiming Space in a Man-Made World* (Kern, 2020) детально проаналізовано, як історично сформовані уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі позначаються на принципах забудови, планування житла та організації міського простору. Авторка наголошує, що трансформація цих уявлень можлива за умови активної співпраці між архітекторами, соціологами, урбаністами та громадою.

Отже, сучасні публікації у фахових журналах і монографіях засвідчують зростання уваги науковців до інтеграції гендерного аспекту в архітектурний процес. У більшості робіт підкреслюється міждисциплінарний характер цієї тематики, що вимагає поєднання знань із соціології, психології, урбаністики та дизайну для більш ефективного вирішення проблеми. На цьому підґрунті формуються системний аналіз, рекомендації та висновки, наведені у цій статті.

Мета статті

Мета роботи – дослідити соціокультурні чинники формування гендерних відмінностей та проаналізувати, яким чином ці відмінності можуть відображатись на дизайні та архітектурному проєктуванні житлового середовища; створенні конкретних рекомендацій із залучення гендерно-чутливої оптики під час проєктування житлового середовища, спираючись на дослідження соціокультурних передумов гендерних відмінностей. Досягнення цієї мети забезпечить підвищення зручності, безпеки та інклюзивності житла для різних категорій користувачів, водночас сформувавши основу для подальших міждисциплінарних досліджень у галузі архітектури та соціології.

Виклад основного матеріалу

На основі аналізу даних останніх гендерних досліджень, спрямованих на вдосконалення планувальних рішень, було виявлено, що із розвитком суспільства та переосмисленням усталених гендерних ролей дедалі більше дослідників звертають увагу на те, як соціокультурні фактори впливають на формування просторових рішень у житловому середовищі. Тож у цій статті автор на основі системного аналізу багатьох джерел виконує такі завдання:

1. Виявити соціокультурні фактори, що визначають гендерні ролі та поведінкові моделі.
2. Охарактеризувати та оцінити вплив гендерних сценаріїв користування на формування просторових рішень у житловому середовищі. Застосувати методики (анкетування, фокус-групи, візуальний аудит) для вивчення реальних моделей поведінки мешканців різної статі в житлових комплексах та будинках.
3. Окреслити можливі підходи та рекомендації для гендерно-чутливого архітектурного проєктування для оперативного впровадження рекомендованих підходів у житловому проєктуванні.

Гендерні дослідження сформувалися на перетині кількох наук – психології, соціології, культурології та феміністської теорії. Розуміння відмінностей між «статтю» (біологічною категорією) та «гендером» (соціокультурною категорією) (Oakley, 2016) дозволяє переосмислити підходи до планування житлових просторів і спонукати архітекторів та дизайнерів враховувати різноманітні потреби користувачів.

Поняття «гендер» вирізняється від понять «чоловік» чи «жінка» у біологічному сенсі. Біологічна стать визначається генетичними та фізіологічними характеристиками, тоді як гендер є радше суспільно сформованою категорією, що охоплює норми, ролі та очікування, пов'язані із поведінкою та соціальним статусом осіб (Butler, 2006). У різного типу суспільствах існують відмінні уявлення про те, якою має бути «жіноча» чи «чоловіча» роль, що впливає на повсякденний побут та просторові практики. Необхідно розуміти, що природа поняття «гендеру» перебуває під значним і активним соціокультурним впливом і значно відрізнятиметься відносно певної місцевості – місто чи селище, географічного положення місцевості (наприклад, Європейський континент чи Близький Схід), релігійної спільноти, окремої сімейної традиції тощо.

При аналізі соціокультурних факторів формування гендерних відмінностей визначено, що основний вплив на визначення гендерних ролей здійснюють такі основні чотири фактори, як сім'я, освіта, медіа та культурні традиції (West, Zimmerman, 1987). Соціокультурний вимір відрізняється від біологічного, адже охоплює взаємодію людини із оточенням, культурою, освітою, взаєминами у сім'ї, а також впливом масмедіа. Саме соціокультурні фактори часто зумовлюють усталені уявлення про «чоловічі» та «жіночі» ролі, визначаючи різні очікування й поведінкові норми для представників обох чоловічого і жіночого гендерів (див. таблицю).

Зокрема, у багатьох суспільствах історично склалося уявлення про «жіночий» простір (кухня, дитяча кімната тощо) та «чоловічий» простір (робочий кабінет, майстерня, гараж), що сьогодні відображає розподіл гендерних ролей у суспільстві і поп-культурі. Ці уявлення та стереотипи можуть змінюватися з часом, але все ще залишаються стійкими і впливають на те, як архітектори та дизайнери підходять до проєктування помешкань.

Істотним чинником є також рівень соціально-економічного розвитку, оскільки в розвинених країнах спостерігається більша гнучкість у розподілі ролей і, відповідно, менш жорсткий поділ просторових зон у житлі. Водночас у традиційних суспільствах зберігаються суворіші уявлення про «належні» житлові простори для жінок і чоловіків (Oakley, 2016).

Соціокультурні чинники формування гендерних відмінностей

Чинники	Складові	Опис
1. Родина та практики виховання		
а)	Сімейні традиції та моделі наслідування	Розподіл обов'язків, рольові моделі поведінки; свідомі і несвідомі установки про «чоловіче» і «жіноче» (West, Zimmermad, 1987)
б)	Роль релігії та морально-етичних норм у сім'ї	Регламентована поведінка релігійними нормами; релігійно-культурні впливи «належної» поведінки
2. Система освіти та шкільне середовище		
а)	Приховані навчальні програми (Hidden Curriculum)	Приховані гендерні стереотипи у навчальних програмах; поділ інтересами у гуртках і секціях
б)	Гендерне маркування в навчальних матеріалах	Приклади та ілюстрації з маркуванням; відсутність різноманітних позитивних прикладів формує уявлення сталого розподілу ролей
в)	Рівень освіти та рівень освіченості	Нижчий рівень стереотипізації та упередженого мислення у більш освіченого населення
3. Вплив ЗМІ та популярної культури		
а)	Масмедіа як джерело гендерних стереотипів	Реклама, серіали, фільми та інтернет-контент можуть пропагувати обмежені образи; стандартизовані шаблони
б)	Трансформації під впливом нових медіа	Соціальні мережі є джерелом альтернативних поглядів на гендерну рівність та різноманітність; активізм та просвітництво в соцмережах
4. Традиційні соціальні інститути та громадські структури		
а)	Громадське життя та професійна сфера	Соціальні норми щодо поділу ролей; пропорції зайнятості в різних сферах
б)	Соціальне конструювання «жіночності» та «чоловіка»	Інституціоналізовані практики ініціації; такі інституції як армія, релігійні громади, етнічні об'єднання можуть посилювати гендерний поділ у суспільстві
5. Економічні чинники		
а)	Рівень доходів і доступ до ресурсів	Розрив у рівні оплати праці; економічні обставини можуть посилювати гендерні відмінності
б)	Споживча культура та ринок праці	Ринкові механізми: жінка як менш вагома для ринку економічна одиниця; реклама та маркетинг закріплюють стереотипні ролі (Connell, 2005)
6. Вплив історико-культурного контексту (McDowell, 1999)		
а)	Спадщина минулих епох	Особливості історичних епох; історичні відмінності архітектурної спадщини впливають на сучасну практику проживання.
б)	Культурна різноманітність в межах однієї країни	Регіональні відмінності через неоднорідність може впливати на «переписування» гендерних ролей на рівні спільноти

Гендерні відмінності знаходять відображення у всіх аспектах житлового простору – від вибору конфігурації кімнат і загальної концепції планування до деталей ергономіки, освітлення та підбору матеріалів. Ці відмінності зумовлені менше біологічними особливостями та більше соціокультурними ролями, поведінковими практиками і уявленнями, що склалися у суспільстві під впливом культурно-історичних подій і періодів.

Для архітектурного проєктування виділяємо таке значення соціокультурних факторів:

– *визначення пріоритетів у житловому просторі*. Знання про гендерні ролі та пов'язані з ними потреби допомагає розробляти планувальні рішення, які будуть зручними для представників обох (або й ширшого спектра) гендерів.

– *адаптація простору до різних моделей сім'ї*. Соціокультурні фактори не лише «затверджують» традиційний розподіл ролей, а й стимулюють нові моделі – неповні сім'ї, партнерство з рівним поділом обов'язків, багатогенераційні родини тощо. Архітектор чи дизайнер бере до уваги ці можливі сценарії при проєктуванні.

– *врахування потреб у безпеці й приватності*. У суспільствах з традиційними патріархальними уявленнями жінки можуть прагнути більшого захисту й приватності у власній оселі (наприклад, відокремленого входу, відсутності «прохідних» кімнат тощо). Водночас у прогресивніших середовищах можуть цінуватися великі спільні зони, де немає жорсткого розмежування «чоловічих» і «жіночих» просторів.

– *соціальний контекст та інтегроване планування*. Проєкти житлової забудови, орієнтовані на різноманітні потреби (в тому числі гендерні), мають враховувати доступ до дитсадків, шкіл, закладів охорони здоров'я, рекреаційних зон. Соціокультурні фактори, зокрема ставлення до жінок як «первинних доглядальниць», впливають на те, наскільки «дрібна» або «крокова» інфраструктура буде потрібною у житловому районі.

Традиційний підхід до архітектурного проєктування здебільшого орієнтувався на сім'ю з чітко визначеними ролями (чоловік як годувальник, жінка як хранителька домашнього вогнища) і традиційний розподіл «жіночих» і «чоловічих» зон у житлі (рис. 1). Це знайшло відображення в теперішньому плануванні квартир та будинків, де кухонна зона вважалася «жіночою», а вітальня чи кабінет – «чоловічим» простором.

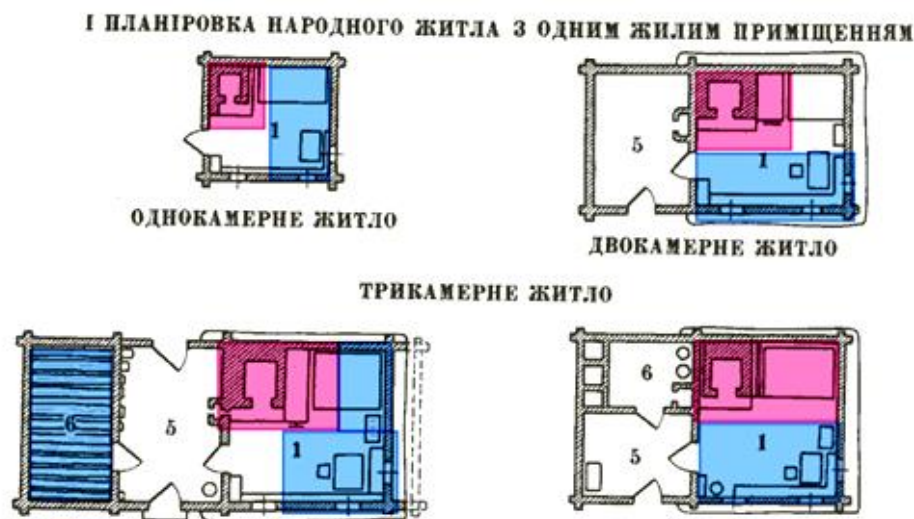

Рис. 1. В. П. Самойлович. *Українське народне житло (кінець XIX–початок XX ст.)*.

Київ: Наукова думка, 1972. С. 13 (фрагмент):

1 – хата; 2 – хатина; 3 – кухня-їдальня; 4 – світлиця; 5 – сіни; 6 – комора

Такий поділ відображав гендерні ролі, де від жінок очікувалося ведення домашнього господарства, а чоловіки займалися суспільною діяльністю та роботою поза домом. Архітектурні рішення, спроектовані відповідно до цих ролей, часто призводили до ізоляції певної групи мешканців, підсилення гендерних стереотипів та гендерної сегрегації загалом у суспільстві.

Сучасні тенденції у підході до інтеграції та універсалізації простору у багатьох країнах намагається руйнувати ці стереотипи, пропонуючи відкриті планування, гнучке зонування та багатофункціональні простори, що дозволяє різним членам сім'ї користуватися простором залежно від актуальних потреб. Один із прикладів – тренд на об'єднання кухні з вітальнею, що сприяє більшій взаємодії між членами сім'ї незалежно від гендерних ролей. Таке рішення дозволяє переглянути розподіл праці (обов'язків) всередині домогосподарства та уникнути ізоляції певної групи мешканців від інших (Reeves, 2004). Ще один приклад багатофункціональної кімнати, що можуть одночасно виконувати роль робочого кабінету, ігрової та гостьової зони. Така трансформаційність простору дозволяє уникати жорсткої прив'язки до «жіночих» чи «чоловічих» функцій (рис. 2).

*Рис. 2. Х. Р. Підлісецька, Приклад планування квартири.
Творчий доробок автора, 2025*

Також на ринку з'являються квартири зі змінним плануванням: мобільні перегородки, модульні меблі, що дозволяє мешканцям самостійно адаптувати простір. Подібні рішення зменшують роль гендерних стереотипів, адже будь-яка людина може поєднувати домашню, робочу та суспільну активність (Hayden, 1980).

Основним підходом у архітектурному проектуванні житла, що робить акцент на врахуванні гендерної рівності, – це гендерно-чутливе проектування, принципи якого зосереджуються на індивідуальних відмінностях і відмінностях чоловіків і жінок у суспільстві, але статусну рівність між гендерами, через процес, за допомогою якого люди усвідомлюють, яку роль гендер відіграє в житті через їх ставлення до інших. У процесі гендерно-чутливого проектування архітектор проявляє високий рівень емпатії і проникливості, що передбачає толерантне ставлення та свідоме врахування інтересів усіх гендерних і вікових груп.

Так у дослідженні звертаємо увагу на роль ергономіки та особливості користування простором в гендерно-чутливому дизайні. Ергономічні параметри приміщень та меблів формують комфорт і безпеку повсякденного користування простором. Традиційний підхід до ергономіки часто бере за «норму» чоловічі антропометричні показники (Molotch, 2004), що може призвести до дискомфорту в користуванні простором для жінок. Натомість у певних культурах або сім'ях жінка

може більше часу проводити на кухні чи у дитячій кімнаті, відтак постає потреба адаптувати параметри меблів та техніки під жіночий антропометричний профіль (наприклад, висота робочих поверхонь).

Поступова зміна суспільних норм урізноманітнює сценарії поведінки у суспільстві. В сучасних реаліях дедалі більше чоловіків беруть на себе обов'язки щодо догляду за дітьми чи приготування їжі, тому «жіночі» сценарії поведінки перестали бути виключно жіночими. Хоча увага все ж зміщується на адаптацію середовища для безпеки і комфорту саме жінок, так як їх фізичні характеристики не завжди враховувались раніше для формування профілю як постійного користувача простором, особливо у проектуванні громадських просторів.

Так, універсальний дизайн (universal design), який ставить за мету забезпечити однакову легкість доступу та використання простору всіма мешканцями, і враховує потреби користувачів з різними антропометричними показниками та фізичними можливостями, дедалі частіше визнається оптимальним рішенням. Параметри елементів середовища мають бути продумані так, щоб ними могли безпечно та зручно користуватися люди різного зросту й фізичних можливостей (передбачення достатньої ширини дверних прорізів, відсутність різкого перепаду рівнів підлоги тощо).

Використання розумних технологій (smart home) теж може враховувати специфіку гендерних ролей та різні потреби мешканців. Наприклад, система «розумного будинку» може регулювати безліч параметрів: висоту робочих поверхонь, керувати освітленням чи температурою за індивідуальними налаштуваннями.

Інтелектуальні системи безпеки як ще один інноваційний аспект (відеонагляд, детектори руху, дистанційне замикання дверей) підвищують рівень безпеки та зменшують тривожність, яка частіше фіксується у жінок через загрози у зовнішньому середовищі.

Гендерно-чутливий підхід до архітектури не обмежується внутрішнім простором квартири чи будинку. Важливо також зважати на спільні позаквартирні зони – під'їзди, коридори, двори, громадські приміщення, які є “соціальним полем” взаємодії мешканців у житловому середовищі, і мають значний вплив на гендерну взаємодію та формування добросусідської спільноти.

У багатьох житлових комплексах (зокрема в Європі) з'являються місця для спільного користування: лаунж-зони, дитячі ігрові кімнати, спортивні майданчики. Наявність комфортних і безпечних просторів, які сприяють спілкуванню та взаємодії між мешканцями різної статі та віку, є запорукою гармонійної гендерної політики на рівні житлового кварталу (Kern, 2020). Якщо вони спроектовані з урахуванням гендерних особливостей (наприклад, безпечні й комфортні для жінок і дітей), то це заохочує активнішу участь усіх жителів у житті будинку.

Наприклад, облаштовані та безпечні дитячі майданчики допомагають рівномірніше розподіляти обов'язки з догляду за дітьми між жінками та чоловіками. Якщо у спільному дворі передбачені лавки, освітлення і близький доступ до санвузлів (у громадських приміщеннях), це заохочує батьків та матерів проводити час із дітьми на вулиці, зменшуючи тим самим гендерний розрив у «доглядовій» діяльності.

Досвід країн Скандинавії свідчить, що в багатьох житлових комплексах створюють криті спільні кімнати для відпочинку, зустрічей, святкування, дитячих гуртків. Це дає змогу більше залучати матерів і батьків до колективних активностей і розподіляти доглядову догляд за дітьми між чоловіками й жінками більш рівномірно. Тобто гендерно-чутливий підхід не лише покращує комфорт користування індивідуально для кожного користувача, а й формує підґрунтя для більш гармонійної соціальної взаємодії та зменшення гендерних стереотипів у суспільстві.

Естетичне та функціональне наповнення громадських просторів, кількість і різноманітність місць для відпочинку: лавки в затінених куточках, дитячі зони з безпечним покриттям, спортивні майданчики та доріжки для бігу чи велосипедів – все це стимулює фізичну активність і можливість взаємодії між мешканцями різних вікових і гендерних груп.

Успішні приклади демонструють, що створення «змішаних» зон (наприклад, поєднання дитячого майданчика зі зручним місцем для сидіння дорослих, наявність поруч кав'ярні чи невеликого магазину) збільшує відчуття безпеки та комфорту, оскільки простір перебуває під пильністю багатьох очей.

Формування культури солідарності та взаємоповаги відбувається, якщо планувальні рішення заохочують зустрічі різних категорій мешканців (одинокі люди, сім'ї з дітьми, старші особи, особи з інвалідністю), відбувається природне руйнування гендерних і вікових бар'єрів у спілкуванні. Соціальні події, ініційовані мешканцями (спільні свята, майстер-класи, толоки з благоустрою), часто потребують місця та можливостей для організації. Гендерно-чутлива архітектура передбачає зручні приміщення для таких ініціатив (міні-зали, відкриті тераси, зони барбекю тощо), що створюють відчуття спільноти та дають можливість брати участь усім, без поділу на гендерні групи.

Важливо також розуміти як взаємодіють «просторове зонування» та «соціальна взаємодія». Просторові рішення, що враховують різноманітні потреби, безпосередньо впливають на те, наскільки люди різної статі та віку будуть взаємодіяти між собою. Якщо будинок має закриту прибудинкову територію із зоною лише для паркування авто, мешканці мінімально контактують між собою, що не сприяє формуванню культури добросусідства. Натомість двори з відкритим простором, комфортним для перебування в будь-яку пору доби, з дитячими й спортивними майданчиками, місцями для сидіння та спілкування, перетворюються на «центри соціального життя».

Щодо технологічних рішень для підвищення безпеки у багатьох сучасних житлових комплексах застосовують відеоспостереження, системи контролю доступу, смарт-додатки для мешканців. Це не лише захищає від несанкціонованого проникнення, а й дає можливість швидко повідомляти про підозрілі ситуації. Проте важливо, щоб впровадження технологій було збалансованим з точки зору приватності мешканців: надмірний контроль може викликати психологічний дискомфорт.

Питання безпеки нерозривно пов'язане з гендерними аспектом сприйняття простору. Жінки частіше відчувають дискомфорт та загрозу в слабо освітлених чи непроглядних місцях. У міському середовищі це призводить до обмежень у пересуванні, особливо в пізній час. Тому архітектурні рішення щодо освітлення, наявності камер спостереження та «прозорості» простору безпосередньо впливають на рівень гендерної безпеки (Day, 2001).

У житлових комплексах безпека може забезпечуватися через планувальні прийоми (відкриті двори з видимістю всіх входів, контроль доступу, розташування вікон так, щоб мешканці могли візуально контролювати дворовий простір). Такі рішення зменшують ризики правопорушень і створюють сприятливі умови для комфортного користування прибудинковою територією як для жінок, так і для чоловіків.

Для розширеного розуміння гендерно-чутливого архітектурного проектування варто звернутися і до організації прилеглих вулиць, парків, скверів. Якщо дорога від будинку до місця громадського транспорту погано освітлюється, має численні приховані ділянки (наприклад, хащі або покинуті споруди), це знижує відчуття безпеки для багатьох мешканців. В інтересах архітекторів та містопланувальників – співпрацювати з муніципалітетами та місцевими громадами, щоб забезпечити доступне й безпечне середовище навколо житлових комплексів. Особливо це актуально для жінок і дітей, які часто пересуваються пішки або з колясками.

Отже, гендерно-чутливий підхід не лише покращує комфорт користування, а й формує підґрунтя для більш гармонійної соціальної взаємодії та зменшення гендерних стереотипів у суспільстві.

На основі проведеного дослідження можемо виділити такі практичні рекомендації для гендерно-чутливого архітектурного проектування:

1) *гнучке планування та багатофункціональність*. Один із перспективних підходів – проектувати квартири із можливістю трансформації внутрішнього простору. Пересувні перегородки,

модульні меблі, багатофункціональні кімнати дозволяють власникам житла самостійно адаптувати простір під свої потреби та життєві сценарії. Це особливо важливо в контексті гендерно-чутливого проєктування, оскільки потреби користувачів можуть змінюватися з часом (поява дітей, зміна місця роботи чи сімейного складу).

2) *гендерно-чутливі рішення у плануванні квартир*. Проєктування додаткових комор, гардеробних, спеціалізованих ніш для зберігання дитячих речей чи спортивного обладнання може враховувати різноманітні сценарії використання житла. Розташування кімнат (наприклад, дитячої ближче до спальні батьків) з урахуванням змінних гендерних ролей (обов'язки з догляду за дітьми можуть виконувати і чоловік, і жінка) робить планування більш зручним для всіх учасників сім'ї.

3) *аналіз та виявлення патернів (шаблонів) користування*:

а) побудова “гендерних карт” житла: у планах квартир або житлового комплексу відзначаються місця, де переважно перебувають жінки, чоловіки, діти, люди похилого віку тощо. Це дозволяє виявити, наприклад, недовантажені або перевантажені простори, зони потенційних конфліктів;

б) часові (темпоральні) сценарії: дослідити, як змінюється користування простором залежно від часу доби (ранок, обідній час, вечір).

4) *інтеграція із соціокультурними факторам*. Отримані дані варто зіставити з попередніми висновками про соціокультурні передумови гендерних відмінностей. Наприклад, у культурі, де жінка виконує більшу частину господарської роботи, кухня та пральня можуть бути “перевантаженими” зонами з точки зору часу і функцій. Аналіз дозволить сформулювати перелік найкритичніших просторових проблем, які слід вирішити на рівні дизайну.

5) *універсальна ергономіка*. Важливо відмовитися від жорстких «чоловічих» або «жіночих» стандартів та орієнтуватися на універсальний дизайн (universal design), що забезпечує комфортне використання простору для людей із різними антропометричними показниками, віковими особливостями та фізичними можливостями.

6) *забезпечення безпеки й комфортного спільного простору*. При проєктуванні дворових територій, коридорів та ліфтових холів варто враховувати потребу в хорошому освітленні та візуальному контролі. Прозорі вхідні зони, відсутність «глухих» стін чи тупикових коридорів зменшує відчуття тривоги, насамперед серед жінок, але загалом підвищує безпеку для всіх користувачів. Наявність відкритих громадських зон – коворкінг-просторів, велостоянок, кімнат для зберігання візочків чи велосипедів – також сприяє гендерній рівності, оскільки полегшує вирішення побутових завдань без жорсткої прив'язки до «традиційних» ролей.

7) *врахування соціокультурних очікувань*: у традиційних суспільствах передбачити більший ступінь приватності (зони відпочинку відокремлені від місць для гостей). У більш прогресивних середовищах – акцент на соціалізацію та інтеграцію.

8) *технологічні рішення*. Впровадження “розумних” систем: смарт-технології (система регулювання параметрів приміщень, автоматичний контроль доступу до під'їзду, системи безпеки) створюють зручніше середовище для всіх категорій мешканців.

9) *залучення різних груп користувачів*. Розробляти проєкти у співпраці з громадами (через воркшопи, громадські слухання), аби почути реальні потреби й «унікальні больові точки» жінок, чоловіків, сімей із дітьми, осіб з інвалідністю тощо.

Висновки

Дослідження соціокультурних передумов формування гендерних відмінностей свідчить про глибоку інтегрованість цих відмінностей у просторову організацію житлового середовища. Історично архітектура відображала усталені моделі гендерних ролей, закріплюючи «жіночі» та «чоловічі» простори у межах житла та позаквартирного середовища. Гендерні відмінності задають

норми та стереотипи, які потім проявляються у повсякденних практиках, уявленнях про житловий і громадський простір, а також впливають на рішення архітекторів і дизайнерів. Проте сучасний підхід до проектування дедалі частіше спрямований на руйнування застарілих стереотипів і створення універсальних, гнучких та комфортних просторів, орієнтованих на реальні потреби всіх груп користувачів.

Усвідомлення соціокультурних факторів дозволяє:

- критично оцінити існуючі планувальні стандарти та дизайн-прийоми;
- створювати універсальніші та гнучкіші проекти, що сприяє рівності користувачів у ролях і обов'язках;
- забезпечувати комфорт і безпеку всіх мешканців, незалежно від їхньої гендерної ідентичності чи сімейної структури.

Урахування гендерних відмінностей при плануванні та дизайні житла забезпечує не лише комфорт, але й сприяє більшій соціальній рівності, безпеці та інтеграції різних верств населення. Особливо важливим є створення спільних просторів, де члени сім'ї та мешканці будинку можуть взаємодіяти на рівних засадах, а також забезпечення ергономіки, орієнтованої на різноманітність антропометричних та функціональних потреб.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальнішому вивченні практичного впровадження принципів гендерно-чутливого проектування, у розробленні типології користувачів за їхнім гендерним профілем та у створенні рекомендацій для різних сегментів нерухомості (багатоповерхові будинки, малоповерхова забудова, приватні садиби тощо). Такий підхід сприятиме формуванню більш толерантного та безпечного міського середовища, що задовольнятиме потреби всіх мешканців незалежно від їхньої гендерної ідентичності.

Бібліографія

- Butler J. (2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge. Retrieved from https://lauragonzalez.com/TC/BUTLER_gender_trouble.pdf
- Connell R. (1995). *Masculinities*. University of California Press. Retrieved from https://lulfmi.lv/files/2020/Connell_Masculinities.pdf <https://doi.org/10.4324/9781003116479>
- Day K. (2001). Constructing masculinity and women's fear in public space in irvine, california. *Gender, Place & Culture*, 8(2), 109–127. <https://doi.org/10.1080/09663690120050742>
- Evans J. & Jones P. (2011). The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography*, 31(2), 849–858. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2010.09.005>
- Jacobs J. (1992). *The death and life of great american cities*. Vintage Books.
- Hayden D. (1980). *What would a non-sexist city be like? Speculations on housing, urban design, and human work*. Signs, Vol. 5, No. 3, Supplement. Women and American City, p. 170–187. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.1086/495718>
- Kern L. (2020). *Feminist city: Claiming space in a man-made world*. Verso.
- McDowell L. (2013). *Gender, identity and place: Understanding feminist geographies*. Polity Press.
- Molotch H. (2004). *Where stuff comes from: How toasters, toilets, cars, computers and many other things come to be as they are*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203011638>
- Moser C. O. N. (1993). *Gender planning and development: Theory, practice, and training*. Routledge.
- Oakley A. (2016). *Sex, gender and society*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315243399>
- Reeves D. (2004). *Planning for diversity: Policy and planning in a world of difference*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203506523>
- West C., & Zimmerman D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>

References

- Butler J. (2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge. Retrieved from https://lauragonzalez.com/TC/BUTLER_gender_trouble.pdf
- Connell R. (1995). *Masculinities*. University of California Press. Retrieved from https://lulfmi.lv/files/2020/Connell_Masculinities.pdf <https://doi.org/10.4324/9781003116479>
- Day K. (2001). Constructing masculinity and women's fear in public space in irvine, california. *Gender, Place & Culture*, 8(2), 109–127. <https://doi.org/10.1080/09663690120050742>
- Evans J., & Jones P. (2011). The walking interview: Methodology, mobility and place. *Applied Geography*, 31(2), 849–858. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2010.09.005>
- Jacobs J. (1992). *The death and life of great american cities*. Vintage Books.
- Hayden D. (1980). *What would a non-sexist city be like? Speculations on housing, urban design, and human work*. Signs, Vol. 5, No. 3, Supplement. Women and American City, p. 170–187. The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.1086/495718>
- Kern L. (2020). *Feminist city: Claiming space in a man-made world*. Verso.
- McDowell L. (2013). *Gender, identity and place: Understanding feminist geographies*. Polity Press.
- Molotch H. (2004). *Where stuff comes from: How toasters, toilets, cars, computers and many other things come to be as they are*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203011638>
- Moser C. O. N. (1993). *Gender planning and development: Theory, practice, and training*. Routledge.
- Oakley A. (2016). *Sex, gender and society*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315243399>
- Reeves D. (2004). *Planning for diversity: Policy and planning in a world of difference*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203506523>
- West C., & Zimmerman D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>